

Εννοιολογικοί προσδιορισμοί

Σχέδιο μαθήματος

- Γλώσσα-ομιλία-επικοινωνία
- Τα συστατικά του γλωσσικού συστήματος
- Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας
- Διαστάσεις της γλώσσας ως προς τη χρήση της
- Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

ΕΡΩΤΗΜΑ

- Πως διαφοροποιούνται και πως συσχετίζονται οι παραπάνω όροι;

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

Τι είναι η Γλώσσα;

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

- *Πλάτωνας:* «Η γλώσσα αποτελεί μέσο γνώσης»
- *Αριστοτέλης:* «Η γλώσσα αντιστοιχεί σε πανανθρώπινες κατηγορίες της λογικής»

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

- *Saussure:*

- Γλώσσα: το συλλογικό γλωσσικό σύστημα που μοιράζονται οι ομιλητές μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας
- ένας κώδικας μέσω του οποίου οι ιδέες που αφορούν στον κόσμο αναπαριστώνται στη βάση ενός συμβατικού συστήματος αυθαίρετων σημάτων με στόχο την επικοινωνία.

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

- Πιο συγκεκριμένα, ο όρος γλώσσα χρησιμοποιείται για να αναφερθεί
 - σε έναν κοινωνικά αποδεκτό κώδικα ή αλλιώς συμβατικό σύστημα αυθαίρετων συμβόλων και κανόνων
 - που χρησιμοποιούν οι ομιλητές μιας συγκεκριμένης γλωσσικής κοινότητας για να αναπαραστήσουν έννοιες.

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

Τι είναι η Ομιλία ;

Γλώσσα – Ομιλία – Επικοινωνία

- Η ομιλία αναφέρεται στις συγκεκριμένες πραγματώσεις της γλώσσας ως αφηρημένου συστήματος,
 - κοινού σε όλα τα μέλη μιας γλωσσικής κοινότητας (Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα, 2018).
- Η ομιλία συνιστά μια εκδήλωση της γλώσσας

Γλώσσα – Ομιλία – Επικοινωνία

- Η ομιλία είναι μια διαδικασία που προϋποθέτει έναν πολύ συγκεκριμένο νευρομυϊκό συντονισμό.
- Κάθε ομιλούμενη γλώσσα περιλαμβάνει συγκεκριμένους ήχους ή *φωνήματα*, καθώς και συνδυασμούς ήχων που τη χαρακτηρίζουν.
- Επιπλέον, η ομιλία περιλαμβάνει και άλλα στοιχεία όπως την άρθρωση, την *ποιότητα της φωνής* ή *ηχόχρωμα*, τον *επιτονισμό* και τον *ρυθμό*. Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της ομιλίας ενισχύουν τη σημασία του μηνύματος που μεταφέρεται.

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

Τι είναι η **Επικοινωνία** ;

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

- Η *επικοινωνία* αναφέρεται στη διαδικασία που χρησιμοποιούν οι συμμετέχοντες για να μεταφέρουν ένα μήνυμα, μια πληροφορία ή για να ανταλλάξουν γνώσεις, σκέψεις, επιθυμίες, συναισθήματα, ανάγκες κ.λπ. με κάποιους άλλους χρησιμοποιώντας γραπτό ή προφορικό λόγο, και άλλα μέσα επικοινωνίας, όπως κινήσεις, σήματα κ.λπ. (Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα, 2018).
- Κάθε ανταλλαγή ιδεών ή μιας έννοιας ανάμεσα σε δύο πρόσωπα, τον πομπό (ομιλούντα) και τον δέκτη (ακούοντα).

Γλώσσα – Ομιλία - Επικοινωνία

- Η ομιλία και η γλώσσα αποτελούν μόνο ένα μέρος της επικοινωνίας.
- Υπάρχουν και άλλες παράμετροι της επικοινωνίας οι οποίες μπορούν να ενισχύσουν ή να αλλάξουν τον γλωσσικό κώδικα, όπως
 - *οι παραγλωσσικές* (επιτονισμός, έμφαση, ρυθμός),
 - οι *μη γλωσσικές/εξωγλωσσικές* χειρονομίες, τη στάση του σώματος, την έκφραση του προσώπου, τη βλεμματική επαφή)
 - *οι μεταγλωσσικές* (αφορούν την ικανότητα να μιλά κάποιος για τη γλώσσα, να την αναλύει, να σκέφτεται γι' αυτήν, να την αξιολογεί και να την αντιλαμβάνεται ως διαφορετική από το περιεχόμενό της.)

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η Γλωσσολογία μελετά τη γλώσσα ως σύστημα και περιγράφει τη δομή του γλωσσικού συστήματος μέσα από διαφορετικά επίπεδα, τα οποία είναι
 - η Φωνητική,
 - η Φωνολογία,
 - η μορφολογία,
 - η Σύνταξη,
 - η Σημασιολογία
 - Η Πραγματολογία

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

Σχήμα 1.2. Τα επίπεδα της γλώσσας

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Φωνητική** μελετά τις ακουστικές και τις αρθρωτικές ιδιότητες των ήχων/φθόγγων που μπορούν να παραχθούν από το ανθρώπινο φωνητικό σύστημα, ιδιαίτερα εκείνους τους ήχους οι οποίοι χρησιμοποιούνται στις διάφορες γλώσσες.
- Πώς αρθρώνονται και ακούγονται οι ήχοι/φθόγγοι (π.χ. ποιες ηχητικές συχνότητες παράγονται όταν εκφέρουμε τον ήχο/φθόγγο /κ/ σε διαφορετικά περιβάλλοντα; Γιατί ακούγεται αλλιώς στη λέξη /και/ και αλλιώς στη λέξη /καρέκλα;/).

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Φωνολογία** μελετά την οργάνωση των αφηρημένων βασικών μονάδων (των φωνημάτων) που σχηματίζουν τις λέξεις, συμπεριλαμβανομένων των κανόνων αποδεκτότητας που διέπουν τη δομή, την κατανομή, την ακολουθία των φωνημάτων, τον σχηματισμό των συλλαβών καθώς και την προφορά.
- Για παράδειγμα, η λέξη /έλα/ αποτελείται από τρία φωνήματα, το /e/ που αντιστοιχεί στο γράφημα ε, το // που αντιστοιχεί στο γράφημα λ και το /a/ που αντιστοιχεί στο γράμμα α.

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Μορφολογία** ασχολείται με την εσωτερική οργάνωση των λέξεων.
- Οι λέξεις αποτελούνται από μία ή και περισσότερες μικρότερες μονάδες που ονομάζονται **μορφήματα**.
- Τα μορφήματα έχουν σημασία, ενώ τα φωνήματα όχι.
- Τα μορφήματα είναι τα ελάχιστα συστατικά των λέξεων που διαθέτουν σημασία ή γραμματική λειτουργία, τα οποία αν διαιρεθούν σε συλλαβές ή φωνήματα δεν θα έχουν πλέον κανένα νόημα.

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Σύνταξη** εστιάζεται στον τρόπο με τον οποίο μεμονωμένες λέξεις μπορούν να συνδυαστούν μαζί (με βάση συγκεκριμένους κανόνες σύνταξης) για να σχηματίσουν γραμματικά ορθές προτάσεις με νόημα.
- Η σημασία των πληροφοριών προκύπτει από τον τρόπο που τα γλωσσικά σύμβολα (οι λέξεις) συνδυάζονται μεταξύ τους. Για παράδειγμα, από την ακολουθία «Δάσκαλος Γιάννης ο είναι» δεν φαίνεται να προκύπτει κάποιο νόημα. Αν αλλάξουμε τη σειρά των λέξεων, π.χ. «Ο Γιάννης είναι δάσκαλος» ή «Είναι ο Γιάννης δάσκαλος;» μπορούμε να δημιουργήσουμε διαφορετικές προτάσεις που έχουν κάποιο νόημα.

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Σημασιολογία** αφορά το σύστημα των εννοιών που εκφράζονται με λέξεις και φράσεις.
- Οι λέξεις θα πρέπει να αντιστοιχούν σε μια κοινή ή συμβατική έννοια για να καταστεί δυνατή η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων.
- Τα παιδιά από την αρχή της έκθεσής τους σε μια γλώσσα έρχονται αντιμέτωπα με το πρόβλημα της αντιστοίχισης της κάθε καινούργιας λέξης που ακούν με τη σημασία της.

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η **Πραγματολογία** αφορά στους τρόπους που οι άνθρωποι βασίζονται για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους σε συγκεκριμένα κοινωνικά πλαίσια και για συγκεκριμένους σκοπούς.
- Για παράδειγμα, τα παιδιά μαθαίνουν ότι η επικοινωνία μεταξύ των ανθρώπων συνήθως ξεκινά με έναν χαιρετισμό, απαιτεί την αναμονή εκ μέρους των συνομιλητών για την *εναλλαγή λήψης σειράς* (turn-taking) ώστε να λάβουν τον λόγο για να μιλήσουν και τέλος αφορά ένα κοινό θέμα συζήτησης.

Η δομή και τα επίπεδα της γλώσσας

- Η πραγματολογία περιλαμβάνει τις *γλωσσικές πράξεις* (speech acts), όπως «διατύπωση ερώτησης/αιτήματος», «διατύπωση προσταγής», «πληροφόρηση», «ευγένεια» κ.λπ.
- Η γλωσσική πράξη μπορεί να οριστεί ως μια ενέργεια που επιτελείται από τον ομιλητή μέσω μιας φράσης. Εάν κάποιος πει «θα είμαι εκεί στις έξι», δεν μιλά απλά, επιτελεί μια γλωσσική πράξη όπως αυτή της «υπόσχεσης».
- Οι γλωσσικές πράξεις μπορεί να είναι *κυριολεκτικές, μη κυριολεκτικές* ή και τα δύο.

Περιεχόμενο, Μορφή και Χρήση (Bloom & Lahey, 1978)

- Σύμφωνα με τους Bloom & Lahey (1978) ο σύνθετος τρόπος της λειτουργίας της γλώσσας μπορεί να περιγραφεί στη βάση τριών παραμέτρων:
 - Γλωσσική δομή (language form)
 - Γλωσσικό περιεχόμενο (language content)
 - Γλωσσική χρήση (language use)

Μορφή

- Σειρά λέξεων
- Καταλήξεις λέξεων
- Ομιλία

Χρήση

- Συζήτηση
- Κοινωνικοί κανόνες
- Αντιστοίχιση με την κοινωνική κατάσταση

Περιεχόμενο

- Σημασία λέξεων
- Ο τρόπος που οι σημασίες των λέξεων συνδέονται μεταξύ τους
- Αλληλουχία

Περιεχόμενο, Μορφή και Χρήση (Bloom & Lahey, 1978)

- Χαρακτηριστικό γνώρισμα της τυπικής γλωσσικής ανάπτυξης των παιδιών είναι η ταυτόχρονη ανάπτυξη και η αλληλεπίδραση μεταξύ των διαφορετικών επιπέδων.

Διαστάσεις της γλώσσας ως προς τη χρήση της

Διαστάσεις της γλώσσας ως προς τη χρήση της

- Η ανθρώπινη γλώσσα περιλαμβάνει δύο διαστάσεις ως προς τη χρήση της.
 - *προσληπτική/δεικτική χρήση της γλώσσας* κατά την οποία πραγματοποιείται η κατανόηση των λέξεων και των προτάσεων.
 - *εκφραστική/παραγωγική χρήση της γλώσσας* η οποία αφορά την άρθρωση των λέξεων στην ομιλία για παραγωγή ιδεών, την έκφραση συναισθημάτων κ.λπ.
 - Τόσο η προσληπτική όσο και η εκφραστική/παραγωγική χρήση της γλώσσας χρησιμοποιούν τα βασικά δομικά στοιχεία της γλώσσας που αναφέρθηκαν παραπάνω.

Η γλώσσα αποτελεί
ΜΟΝΑΔΙΚΟ ανθρώπινο
χαρακτηριστικό;

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- Δαρβίνος (1872) «The expression of the emotions in man and animals» -
 - τα περισσότερα είδη εκφράζουν συναισθήματα ή επικοινωνούν για τις βασικές τους ανάγκες μέσω μεταβολών στο ύψος, την ένταση, το ηχόχρωμα της φωνής,

ΩΣΤΟΣΟ,

- δεν μπορούν να αποδώσουν περίπλοκες ιδέες και σκέψεις και φυσικά μόνο οι άνθρωποι αναπτύσσουν επιπλέον ένα πιο αφηρημένο σύστημα επικοινωνίας, τη γλώσσα.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- Οι ερευνητές για να διερευνήσουν τη μοναδικότητα της γλώσσας στον άνθρωπο, προσπάθησαν να διδάξουν συστηματικά και εντατικά την ανθρώπινη γλώσσα σε πιθήκους.
- Παρόλο που τα ζώα έμαθαν να σχηματίζουν απλές προτάσεις η γλώσσα που χρησιμοποιούσαν παρουσίαζε καίριες διαφορές σε σχέση με τη γλώσσα των μικρών παιδιών.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- Η γλώσσα ως ανθρώπινο χαρακτηριστικό διακρίνεται από άλλα συστήματα επικοινωνίας που αναπτύσσουν μεταξύ τους τα ζώα, σύμφωνα με ένα σύνολο χαρακτηριστικών.
- Charles Hockett:
 - 16 καθοριστικά χαρακτηριστικά (Τα περισσότερα από αυτά τα χαρακτηριστικά είναι κοινά σε κάποιον βαθμό με τα συστήματα επικοινωνίας των ζώων.
 - Ωστόσο, ο συνδυασμός αυτών των 16 καθοριστικών χαρακτηριστικών είναι που χαρακτηρίζει την ανθρώπινη γλώσσα ως μοναδική (Hockett, 1963· Hockett & Allman, 1968).

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

Πίνακας 1.4. Τα καθοριστικά χαρακτηριστικά της γλώσσας σύμφωνα με τον Hockett

16 διαφορετικά χαρακτηριστικά τα οποία ορίζουν την ανθρώπινη γλώσσα και τη διακρίνουν από τα επικοινωνιακά συστήματα των ζώων (Hockett & Altmann, 1968)

1. **Φωνητικό-ακουστικό κανάλι.** Ο αγωγός για τη γλώσσα είναι ο ήχος (η ανθρώπινη φωνή) που μεταδίδεται σε έναν μηχανισμό ακοής (τα αφτιά και το ακουστικό κανάλι).
2. **Μετάδοση εκπομπής και λήψης μηνύματος από συγκεκριμένη κατεύθυνση** (broadcast transmission and directional reception). Ο ήχος μεταδίδεται προς κάθε κατεύθυνση, αλλά ο ακροατής την αντιλαμβάνεται σαν να προέρχεται από μια συγκεκριμένη πηγή.
3. **Ταχεία εξασθένιση** (rapid fading). Οι ήχοι της ομιλίας δεν διαρκούν πάρα πολύ. Είναι παροδικοί.
4. **Εναλλαξιμότητα** (interchangeability). Οι ομιλητές μπορούν να εναλλάσσουν τη μετάδοση με τη λήψη ενός γλωσσικού μηνύματος.
5. **Ολοκληρωμένη ανατροφοδότηση.** Οι ομιλητές λαμβάνουν ανατροφοδότηση για το μήνυμα που μεταδίδουν.
6. **Εξειδίκευση** (specialization). Τα όργανα που χρησιμοποιούνται για την παραγωγή του ήχου (χείλη, γλώσσα, λάρυγγας και λαιμός) είναι ειδικά προσαρμοσμένα στη γλώσσα. Δεν χρησιμοποιούνται απλά για την αναπνοή και την κατάποση τροφής.
7. **Σημασιολογία** (semanticity). Οι λέξεις μπορούν να χρησιμοποιηθούν για να γίνει αναφορά σε ενέργειες, αντικείμενα και ιδέες.
8. **Αυθαιρετότητα** (arbitrariness). Δεν υπάρχει εγγενής, αναγκαία σχέση μεταξύ μιας λέξης και της έννοιας στην οποία παραπέμπει.
9. **Διακριτότητα** (discreteness). Η γλώσσα βασίζεται στη χρήση διακριτών μονάδων, για παράδειγμα αντιλαμβανόμεστε ξεκάθαρα τη διαφορά μεταξύ δύο πολύ κοντινών ήχων (φωνημάτων), όπως οι ήχοι /p/ και /b/.
10. **Μετάθεση** (displacement). Μπορούμε να μιλούμε για πράγματα τα οποία αναφέρονται σε άλλον τόπο και άλλον χρόνο.
11. **Δημιουργικότητα.** Οι άνθρωποι μπορούν να επεκτείνουν το ρεπερτόριο της γλώσσας δημιουργώντας νέες λέξεις και φράσεις. Μπορούν επίσης να κατανοήσουν και να παράγουν προτάσεις που δεν έχουν ειπωθεί ποτέ πριν.
12. **Πολιτισμική παράδοση.** Η γλώσσα μεταδίδεται από τη μία γενιά στην επόμενη μέσω της διδασκαλίας και της μάθησης.
13. **Διαδικότητα της δομής** (duality of patterning). Οι γλώσσες έχουν δύο επίπεδα. Το ένα επίπεδο περιλαμβάνει ένα σύνολο από αυθαίρετους ήχους (/p/, /g/ κ.λπ.) οι οποίοι δεν έχουν καμία σημασία από μόνοι τους. Το άλλο επίπεδο αφορά τον συνδυασμό των ήχων σε μονάδες που έχουν σημασία (π.χ. /κότα/).
14. **Προσποίηση.** Οι άνθρωποι μπορούν να πουν ψέματα. Επίσης, μπορούν να γράφουν μυθιστορήματα και να μιλούν για εντελώς υποθετικές οντότητες.
15. **Αυτοπάθεια** (reflexiveness). Οι άνθρωποι μπορεί να χρησιμοποιήσουν τη γλώσσα για να μιλήσουν για τη γλώσσα. Το παραπάνω αφορά τις μεταγλωσσικές δεξιότητες των ανθρώπων.
16. **Ικανότητα για μάθηση** (learnability). Οι άνθρωποι έχουν την ικανότητα να μαθαίνουν νέες γλώσσες εκτός από τη μητρική τους γλώσσα.

ιορισμοί

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- **Γλωσσική δημιουργικότητα:** αφορά δύο πτυχές.
 - Η μία σχετίζεται με τη **δημιουργία νέων λέξεων** και ιδιωματικών φράσεων, κάτι που ιδιαίτερα οι νέοι άνθρωποι συνηθίζουν να κάνουν (Cheshire, 1982).
 - Η δεύτερη πτυχή της γλωσσικής δημιουργικότητας σχετίζεται με την **ικανότητα των ανθρώπων να κατανοούν και να παράγουν νέα μηνύματα**. Οι νέες εκφράσεις και τα γραμματικά λάθη που παρατηρεί κανείς στον προφορικό λόγο των παιδιών υποδηλώνουν ότι η γλωσσική δημιουργικότητα εμφανίζεται από πολύ νωρίς στην αναπτυξιακή πορεία του ανθρώπου.
- Η **δημιουργικότητα** αποτελεί ένα από τα λίγα χαρακτηριστικά που είναι αδιαμφισβήτητα **μοναδικά στην ανθρώπινη γλώσσα**.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- *Σημασιολογία*, αφορά τη χρήση των συμβόλων για να αναφερθούμε σε μια έννοια.
- Αυτά τα σύμβολα είναι οι *λέξεις*, που τις χρησιμοποιούμε για να αναφερθούμε σε ενέργειες, αντικείμενα και ιδέες.
- Η λέξη /γάτα/ αναφέρεται σε ένα κατοικίδιο ζώο με κοφτερά δόντια.
- Επιπλέον, η λέξη /γάτα/ μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αποδοθεί σε διαφορετικές ράτσες του ζώου.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- **Αυθαιρετότητα:** περιγράφει ότι δεν υπάρχει κάποια αναγκαία σχέση μεταξύ μιας λέξης και της έννοιας στην οποία παραπέμπει (de Saussure, 1916). Για παράδειγμα, δεν υπάρχει κάτι στη φύση των κατοικίδιων αιλουροειδών που να μας υποχρεώνει να χρησιμοποιήσουμε τη λέξη /γάτα/.
- Η σχέση ανάμεσα στο αντικείμενο αναφοράς και τη μορφή της λέξης είναι αυθαίρετη για την πλειονότητα των λέξεων σε όλες τις γλώσσες.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- *Μετάθεση*, αφορά τη δυνατότητα των ανθρώπων να μιλούν για πράγματα και γεγονότα τα οποία δεν είναι παρόντα, δεν συμβαίνουν τη συγκεκριμένη χρονική στιγμή που μιλούν στο συγκεκριμένο πλαίσιο και αφορούν άλλο τόπο και άλλη χρονική στιγμή.
- Οι άνθρωποι έχουν τη δυνατότητα να μιλούν για γεγονότα που συνέβησαν στο παρελθόν ή που πρόκειται να συμβούν στο μέλλον.

Η γλώσσα ως μοναδικό ανθρώπινο χαρακτηριστικό

- Τα επικοινωνιακά συστήματα των ζώων μοιράζονται κάποια από τα χαρακτηριστικά τους με αυτά της γλώσσας του ανθρώπου, αλλά η επικάλυψη είναι πολύ μικρή και συγκεκριμένη.
 - Οι μέλισσες, για παράδειγμα, μπορεί να επιδεικνύουν το χαρακτηριστικό της μετάθεσης στην επικοινωνία τους, προκειμένου να κατευθύνουν άλλες εργάτριες προς τον στόχο-πηγή της τροφής που βρήκαν, με δύο είδη χορού, τον κυκλικό και τον οχτώσχημο, αλλά σε κάθε περίπτωση αυτό συμβαίνει σε εξαιρετικά περιορισμένο εύρος και αφορά μόνο την τροφή.
 - Επιπλέον, ενδεικτικά οι μέλισσες δεν χρησιμοποιούν το φωνητικό-ακουστικό κανάλι, δεν επιδεικνύουν δημιουργικότητα και ούτε καθεξής.

Ερωτήσεις

- Τι είναι γλώσσα;
- Τι είναι ομιλία;
- Τι είναι επικοινωνία;
- Ποιες είναι οι βασικές πτυχές της γλώσσας σύμφωνα με Bloom & Lahey (1978);
- Ποιες είναι οι δύο βασικές διαστάσεις της γλώσσας;
- Η γλώσσα αποτελεί ΜΟΝΑΔΙΚΟ ανθρώπινο χαρακτηριστικό; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.